

Iako je, naravno, prijevod ovoga teksta prvenstveno motiviran smrću Edwarda Saida, vrlo dobra recepcija predavanja koje mu je in memoriam održao profesor Vladimir Biti, a koje smo organizirali u suradnji s kolegama iz Kluba studenata komparativne književnosti K., potvrdila nam je da postoji velik interes za ovog autora čiji je rad u Hrvatskoj još uvijek nedovoljno valoriziran, prvenstveno u smislu prijevoda njegovih djela. Učinilo nam se stoga da bi prijevod nekog njegovog članka bio puno korisniji od kartice teksta njemu u spomen. Osim ključnog, i kod nas prevedenog, "Orijentalizma"; u hrvatskim knjižarama dostupan je i "Imperijalizam i kultura"; (Beogradski krug) i nekoliko članaka razasutih po raznim časopisima. Njegov kako život tako i teoretski poduhvat prvenstveno je obilježila činjenica da je bio Palestinac u Americi i na taj način imao je i u "zapadni" i u "orijentalni" svijet, ali je istodobno u oba bio marginalac. Namjera ovog prijevoda je potaknuti interes među studentima, prvenstveno sociologije, za jednog od ključnih autora zadnje četvrtine 20. stoljeća, koji je kod nas percipiran prvenstveno kao književni teoretičar, iako mu polje interesa seže puno dalje: njegov intelektualni, politički i socijalni angažman redefinirao je suvremene teorijske rasprave uvođenjem postkolonijalnih argumenata koji su na površinu izbacili mnoge potisnute glasove, a vrijednost koncepta imaginativne geografije o kojoj govori u "Orijentalizmu" za naše je prostore najbolje prikazala Marija Todorova u svojoj knjizi "Imaginarni Balkan" pokazavši tako da Saidov instrumentarij daleko prelazi granice bavljenja Orijentom. Ovaj članak odabran je upravo zbog toga što predstavlja sve bitne Saidove preokupacije: i pitanje odnosa Zapada i Orijenta, i ulogu intelektualaca u suvremenom svijetu, i pitanje Palestine...

Prevela: Tanja Vučković

Javna uloga pisaca i intelektualaca

U jezicima i kulturama s kojima sam upoznat uobičajeno značenje riječi "pisac" je osoba koja stvara književnost, odnosno romanopisac, pjesnik, dramatičar. Vjerujem da je općenito istina da u svim kulturama piscima pripada posebno mjesto, a možda čak i više poštovanja nego "intelektualcima". Njima se pripisuje aura kreativnosti i gotovo posvećene originalnosti (često u proročkim razmjerima), dok to nimalo nije slučaj s intelektualcima koji, kad je u pitanju književnost, spadaju u pomalo prezrenu i parazitsku kategoriju "kritičara". No, u osvjet 21. stoljeća pisac se sve više nalazi u poziciji protivljenja koja je do tada pripadala intelektualcima. On je sve više onaj koji moćnicima govori istinu, koji svjedoči o progonima i patnji i koji u sukobu s vlastima predstavlja disidentski glas. Kao znakove stapanja ovih dviju uloga morali bismo navesti slučaj Salmana Rushdiea u svim svojim posljedicama, stvaranje nebrojenih spisateljskih parlamenata i kongresa posvećenih pitanjima poput netolerancije, međukulturnog dijaloga, građanskih sukoba (kao u Bosni ili Alžiru), slobodi govora i cenzuriranju, istini i pomirenju (kao u Južnoj Africi, Argentini, Irskoj i drugdje), kao i posebnoj, simboličkoj ulozi pisca kao intelektualca koji svjedoči o iskustvu zemlje ili regije i tako tom iskustvu daje javni identitet koji ostaje zauvijek upisan u globalnu diskurzivnu agendu.

Ovo se najjednostavnije može demonstrirati tako da počnemo nabrajati imena nekih

nedavnih (iako nikako ne svih) dobitnika Nobelove nagrade i zatim dopustimo da ta imena u nama pobude sliku regije koju oni predstavljaju u svojim djelima i koja je poslužila kao odskočna daska za njihovo daljnje aktivno djelovanje i sudjelovanje u raspravama koje su daleko od svijeta književnosti. Među tim su piscima Nadine Gordimer, Kenzaburo Oe, Derek Walcott, Wole Soyinka, Gabriel García Marquez, Octavio Paz, Elie Wiesel, Bertrand Russell, Günter Grass i Rigoberta Menchu.

Kao što je to izvanredno prikazala Pascale Casanova u svom preglednom djelu *La République mondiale des lettres*, također je istina i da se u proteklih 150 godina razvio globalni sustav književnosti koji posjeduje vlastiti poredak literarnosti (*litterarite*), ritam, kanon, internacionalizam i tržišne vrijednosti. Njegova se učinkovitost ogleda u tome što se čini da je proizveo specifične tipove pisaca o kojima ona raspravlja svrstavajući ih u međusobno vrlo različite kategorije poput asimiliranih, disidentskih i prevedenih ličnosti koje su sve istodobno i individualizirane i smještene unutar vrlo učinkovitog, globaliziranog kvazi-tržišnog sustava. Casanova želi pokazati da ovaj moćni i sveprisutni sustav može čak poticati i nezavisnost od samog sebe, kao u slučajevima Joycea i Becketta, pisaca čiji jezik i pravopis nisu bili podložni niti zakonima države niti zakonima sustava.

Iako je cijenim, ukupni je učinak ove knjige proturječan. Čini se da Casanova govori da književnost kao globalizirani sustav posjeduje svojevrsnu integralnu autonomiju koja je velikim dijelom smješta povrh grube stvarnosti političkih institucija i političkog diskursa. Predstavljajući je u obliku nepoznatog *espace litteraire internationale* koji ima svoje vlastite zakone tumačenja, vlastitu dijalektiku pojedinačnog djela i cjeline, vlastitu problematiku nacionalizma i nacionalnih jezika, Casanova pridaje ovoj ideji određenu teoretsku vjerodostojnost, ali ipak ne ide tako daleko kao Adorno, ili kao što bih ja išao, da kaže da je jedno od glavnih obilježja moderniteta u tome da na vrlo dubokoj razini estetika i socijalne potrebe moraju ostati u stanju nepomirljive napetosti. Ona također ne posvećuje dovoljno vremena ni raspravi o načinima na koje je književnost, ili pisac, još uvijek uvučena, a često čak i aktivno uključena, u velika kulturna natjecanja post-hladnoratovskog svijeta izmijenjenih političkih konfiguracija.

Ako tome pristupamo s ovog gledišta, onda možemo ustvrditi da, na primjer, rasprava o Salmanu Rushdieu nikad nije zaista bila o književnim vrijednostima *Sotonskih stihova*, nego o tome može li postojati književna obrada religijske teme bez javnog, čak i ozlojeđenog, rasplamsavanja religijskih strasti. Ne mislim da takva mogućnost postoji budući da su istog trenutka kad je ajatolah Homeini proglasio *fatwu*, roman, njegov autor i njegovi čitaoci jasno smješteni u okolinu u kojoj nije bilo mjesta za ništa drugo osim za politiziranu intelektualnu raspravu o takvim socioreligijskim pitanjima kao što su blasfemija, sekularna disidentstva i izvanteritorijalne prijetnje atentatom. Čak i tvrdnja da se Rushdieva spisateljska sloboda izražavanja ne smije ograničiti, što su mnogi od nas iz islamskog svijeta ustvrdili, je zapravo predstavljala raspravljanje o pitanju spisateljske slobode unutar diskursa koje je već progutao i u potpunosti (geografski) okupirao izdvojenost književnosti.

Stoga, unutar ovog šireg okvira, temeljno razlikovanje pisaca i intelektualaca ne treba ni raditi. U mjeri u kojoj oboje djeluju u novoj javnoj sferi kojom dominira globalizacija (čak i među sljedbenicima Homeinijeve *fatwe*), njihova se javna uloga kao pisaca i intelektualaca može raspravljati i analizirati zajedno. Drugim riječima, trebali bismo se usredotočiti na ono što je piscima i intelektualcima zajedničko pri njihovom djelovanju u javnoj sferi.

Prvo trebamo uočiti tehničke karakteristike intelektualne intervencije suvremenog doba. Kako bih pružio živu sliku ubrzanja komunikacije u proteklom desetljeću, usporedit ću svijest o učinkovitoj javnoj intervenciji koju je početkom 18. stoljeća imao Jonathan Swift s onom koju mi imamo danas. Swift je zasigurno bio najoštrij pisac pamfleta svog vremena i tijekom svoje kampanje protiv vojvode od Marlborougha 1711. i 1712. uspio je u roku od dva mjeseca po ulici raspapiti 11 000 primjeraka svog pamfleta *Ponašanje saveznika (Conduct of Allies)*. Ovo je

značajno smanjilo velik vojvodin ugled, no nije uspjelo promijeniti Swiftov pesimističan dojam (koji je potjecao još od *Tale of Tub /Priče o buretu/iz 1704.*) o privremenoj naravi njegova djela koje je bilo dobro samo u tom kratkom razdoblju u kojem je kružilo naokolo. Naravno, na umu je imao tada aktualan sukob između klasičara i modernista u kojoj su časni pisci poput Homera i Horacija imali prednost pred modernim piscima poput Drydena samo zahvaljujući svojoj starosti i autentičnosti svojih gledišta koje je obilježavala dugotrajnost ili čak i stalnost.

U dobu elektronskih medija ovakve su stvari uglavnom nevažne budući da bilo tko s računalom i donekle pristojnim pristupom na Internet može doseći znatno više ljudi od Swifta te se također može radovati i činjenici da će sve što je napisano biti sačuvano i duže nego što može zamisliti. Stoga se danas naše ideje o diskursu i pismohrani moraju radikalno modificirati te se više ne mogu definirati na način na koji je to Foucault uz mnogo truda pokušao učiniti prije samo dva desetljeća. Čak i ako pišete za novine ili časopis, mogućnost digitalne reprodukcije i (barem teoretski) neograničenog vremena očuvanja je dovela do devastacije ideje od stvarnoj, naspram virtualne, publici. Ove su stvari zasigurno ograničile moć režima da cenzuriraju ili zabrane ono što smatraju opasnim, iako i dalje postoje prilično grubo načini na koje se može spriječiti ili ograničiti libertarijanska funkcija *online* teksta. Na primjer, sve do nedavno su Saudijska Arabija i Sirija uspješno zabranjivale Internet, pa čak i satelitsku televiziju. Obje ove zemlje sada toleriraju ograničen pristup Internetu, iako su, kako bi sačuvale kontrolu, također uvele sofisticirane procese zabrana koji će zbog svoje skupoće dugoročno djelovati prohibitivno.

Kako sada stvari stoje, članak kojeg bih mogao napisati u New Yorku za britanske novine ima dobre šanse da se putem privatnih Internet stranica ili e-maila pojavi na ekranima u SAD-u, Japanu, Pakistanu, Srednjem Istoku, Južnoj Africi i Australiji. Autori i izdavači nemaju puno kontrole nad materijalom koji se reizdaje i kruži. Uvijek sam iznova iznenađen (i ne znam bih li trebao biti ljut ili polaskan) kada se nešto što sam na nekom mjestu napisao ili rekao gotovo bez odgode pojavi na drugom kraju svijeta. Za koga pišemo ako je tako teško s bilo kakvom preciznošću odrediti svoju publiku? Vjerujem da se većina ljudi usredotočuje na onog za koga smo se obvezali napisati nešto ili na zamišljenu publiku kojoj bismo se željeli obratiti. Ideja zamišljene zajednice je iznenada zadobila vrlo doslovnu, ako ne i virtualnu, dimenziju. Zasigurno, kao što sam to i sam iskusio kada sam prije deset godina počeo objavljivati u arapskim publikacijama za arapsku publiku, pišući nastojimo stvarati, oblikovati i upućivati s obzirom na određeno čitalačko tijelo. Ovo je sada još nužnije, nego što je to bilo u Swiftovo vrijeme kada je on posve prirodno mogao pretpostaviti da osobe koje je zvao ljudima Anglikanske crkve čine njegovu stvarnu, stabilnu i poprilično malu publiku.

Stoga bismo se svi mi trebali baviti mišlju da ćemo vjerojatno doseći puno veću publiku nego što je to uopće bilo zamislivo još prošlog desetljeća, iako je znatno manje sigurno da ćemo na isti način publiku i zadržati. Ovdje nije riječ o optimizmu volje, nego se radi o samoj prirodi pisanja u današnjem dobu. Stoga je piscima vrlo teško uzeti zdravo za gotovo koje su pretpostavke zajedničke njima i njihovoj publici ili pretpostaviti da će publika odmah shvatiti sve reference i aluzije. No, pisanje u ovom proširenom novom prostoru začudo nosi još jednu neobično riskantnu posljedicu: ohrabrenje da se kažu stvari koji su ili potpuno nejasne ili potpuno očite (naravno, svatko tko ima barem malo smisla za intelektualni ili politički poziv će govoriti ovo drugo).

S jedne strane imamo 5-6 ogromnih multinacionalnih kompanija koje vodi šačica ljudi i koje kontroliraju većinu slika i vijesti koje kruže svijetom. S druge su strane nezavisni intelektualci koji zapravo tvore zajednicu u nastajanju i koji su međusobno fizički odvojeni, ali su istodobno na razne načine povezani s velikim brojem aktivističkih zajednica kojih se glavni mediji klone, ali koje na svom raspolaganju imaju druge vrste onog što Swift sarkastično zove oratorski strojevi. Razmislite o dojmljivim mogućnosti koje nude, da spomenemo samo neke,

predavačke katedre, pamfleti, radio, alternativni časopisi, intervjui, javna okupljanja, crkvene propovjedaonice i internet. Istina je da znatnu poteškoću nosi shvaćanje da je mala vjerojatnost da će vas pozvati da se pojavite u glavnim informativnim emisijama ili, ako se to već i dogodi, da će vam biti ponuđeno išta više od izdvojene i prekratke minute, tzv. *soundbite*-a. No, tada se pružaju i druge prilike i to ne u formi *soundbite*-a, nego u duljim vremenskim isječcima.

Dakle, hitrost je dvosjekli mač. Postoji hitrost nabacivanja sloganima što je stil "stručnog" jezgrovitog diskurza koji je brz, pragmatičan i tvori se od formula, no postoji i hitrost u reagiranju i proširivanja danog oblika koju intelektualci, ali i većina građana, mogu iskoristivati kako bi bolje i potpunije predstavili i izrazili alternativna gledišta. Moja je sugestija da intelektualac može preko svoje budnosti i kreativne volje iskoristiti prednosti koje nose mnoge (one koje ili televizijskim ličnostima, stručnjacima ili političkim kandidatima nisu dostupne, ili ih oni izbjegavaju) javne platforme (ili putujuće pozornice, kako ih Swift zove) te otvoriti potencijalnu širu raspravu.

Emancipatorski potencijal ove nove situacije se ne smije podcijeniti, ali podcijeniti se ne smiju ni stvari koje je ugrožavaju. Dopustite mi da ovo ilustriram snažnim primjerom. Oko 4 milijuna palestinskih izbjeglica je razasuto po čitavom svijetu, a znatan ih broj živi u velikim izbjegličkim logorima u Libanonu (gdje je 1982. došlo do masakara u Sabri i Shatili), Jordanu, Siriji, Gazi i na Zapadnoj Obali. 1999. je poduzetna grupa mladih i obrazovanih izbjeglica koji su živjeli u izbjegličkom logoru Dheisheh blizu Betlehema na Zapadnoj Obali, osnovala Centar Ibdaa. Njegov je glavni projekt bio projekt "Preko granica". Radilo se o revolucionarnom povezivanju izbjeglica preko računalnih terminala u većini glavnih kampova međusobno geografski i politički potpuno odijeljenih. Po prvi puta od 1948., kada su njihovi roditelji raseljeni, druga je generacija palestinskih izbjeglica u Bejrutu ili Ammanu mogla komunicirati sa svojim pandanima u Palestini. Neke stvari koje su postigli sudionici projekta su zaista izvanredne. Stoga su, kad je Izrael malo ublažio svoje restrikcije, stanovnici kampa Dheisheh otišli posjetiti svoja nekadašnja sela u Palestini nakon čega su svoje osjećaje i ono što su vidjeli podijelili i s izbjeglicama koji su o tim mjestima čuli, ali nisu mogli do njih doći. U samo nekoliko tjedana među njima se razvila izvanredna solidarnost, a kasnije je ispalo da se upravo u to vrijeme u tzv. konačnim pregovorima između Palestinske oslobodilačke organizacije (PLO) i Izraela raspravljalo pitanje izbjeglica i njihova povratka koje je zajedno s pitanjem Jeruzalema predstavljalo nepomirljive točke u mirovnom procesu koji se nalazio u slijepoj ulici. Stoga su za neke palestinske izbjeglice njihova prisutnost i politička volja po prvi puta bili aktualizirani čime su zadobili novi i kvalitativno drugačiji status od statusa pasivnih objekata koji ih je pratio proteklih pedeset godina.

26. kolovoza 2000. sva su računala u Dheishehu bila uništena u činu političkog vandalizma koji nije ostavio nimalo sumnje da su izbjeglice trebale i ostati izbjelice, odnosno da nisu imali što uznemiravati *status quo* koji je toliko dugo pratio njihovu tišinu. Ne bi bilo teško nabrojati moguće osumnjičene za ovaj čin, ali teško je vjerovati da će itko ikada biti imenovan ili uhvaćen. U svakom slučaju, stanovnici kampa Dheisheh su odmah krenuli s obnavljanjem Centra Ibdaa i čini se da su donekle uspjeli u tome. Odgovoriti na pitanje "zašto" se pojedinci i grupe odlučuju za pisanje i progovaranje umjesto za tišinu je jednako točnom određivanju onog s čime se intelektualci i pisci sukobljavaju u javnoj sferi. Postojanje pojedinaca ili grupa koje zahtijevaju socijalnu pravdu i ekonomsku jednakost i koji razumiju, kako bi to Amartya Sen rekao, da sloboda mora uključivati pravo na mnoštvo izbora koji omogućuju kulturni, politički, intelektualni i ekonomski razvitak, *ipso facto* vodi do želje za artikuliranjem tih zahtjeva, a ne do tišine. Gotovo se samo po sebi razumije da je za američkog intelektualca odgovornost veća, da su njegove mogućnosti nebrojene i izazov iznimno težak. Konačno, SAD je jedina globalna sila koja se upleće u gotovo sve i čiji je dominacijski potencijal vrlo velik, iako ni u kom slučaju beskonačan.

Općenito, intelektualčeva je uloga da razotkrije i objasni prirodu natjecanja, da izazove i pobijedi i nametnutu tišinu i normaliziranu utišanost nevidljive moći gdje kod i kada god to može. Naime, između ove gomile snažnih kolektivnih interesa i diskursa kojim se opravdavaju, maskiraju ili mistificiraju njihova djela te istodobno sprečavaju prigovori ili propitivanja postoji društvena i intelektualna ekvivalencija. Danas su gotovo u čitavom svijetu fraze poput "slobodnog tržišta", "privatizacije", "manje vlasti" i slične postale ortodoksna učenja globalizacije, njene lažne univerzalije. One su glavne sastavnice dominantnog diskursa i smišljene su kako bi dovele do suglasja i prešutnog odobravanja. Iz njih izviru ideološke konstrukcije poput "Zapada", "sukoba civilizacija", "tradicionalnih vrijednosti" i "identiteta" (što je danas možda najviše rabljena fraza globalnog rječnika). One se upotrebljavaju ne, kako se to ponekad čini, da bi potakle na raspravu, nego, upravo suprotno, kako bi utišale, unaprijed napale i uništile neslaganje u svakom trenutku kada lažne univerzalije naiđu na otpor ili propitivanje. Glavni je cilj dominantnog diskursa oblikovati normalno stanje po uzoru na nemilosrdnu logiku korporacijskog profiterstva i političke moći. Iza svojevrsnog *Punch-and-Judy Showa** kojeg predstavljaju energične rasprave o, na primjer, Zapadu i Islamu kriju se sve vrste antidemokratskih, licemjernih i otuđujućih sredstava (teorija o Velikom Sotoni ili bespravnoj državi i terorizmu) koje služe za odvlačenje pažnje od društvenih i ekonomskih obespravljivanja koja se zapravo događaju. S jedne strane Hashemi Rafsanjani poziva iranski parlament da se u većoj mjeri islamizira kako bi se obranio od Amerike, a s druge Bush, Blair i njihovi slabašni partneri pripremaju svoje građane na neodređeni rat protiv islamskog terorizma, bespravni država i ostalog. Realizam i njegov bliski suradnik pragmatizam su izvučeni iz svog stvarnog filozofskog konteksta u radovima Peircea, Deweya i Jamesa te ih tjera na prisilni rad u konferencijskoj sali u kojoj se, kako to kaže Gore Vidal, donose stvarne odluke o vladama i predsjedničkim kandidatima. Koliko god da smo za izbore, moramo priznati i gorku istinu da izbori ne donose automatski demokraciju ili demokratske rezultate. Pitajte bilo kojeg Floridanina.

Umjesto toga intelektualac može pružiti nepristran prikaz načina na koji identitet, tradicija i nacija bivaju konstruirani i to najčešće preko podmuklih binarnih opozicija neizbježno izraženih u neprijateljskim stavovima prema Drugom. Pierre Bourdieu i njegovi suradnici imaju zanimljivu pretpostavku da je clintonovsko-blairovski neoliberalizam, nastavljajući konzervativno uništavanje velikih socijalnih postignuća (u zdravstvu, obrazovanju, radu, društvenoj sigurnost) države blagostanja za Thatcheričine i Reaganove vladavine, stvorio paradoksalnu doksu, simboličku kontrarevoluciju koja uključuje ovaj tip nacionalnog samoveličanja kojeg sam spomenuo. Po Bourdieu, ovaj je neoliberalizam konzervativan, ali se predstavlja kao progresivan; traži povratak starog poretka u njegovim najarhaičnijim aspektima (posebice po pitanju ekonomskih odnosa), no regresije, obrate i predaje uspijeva progurati kao napredne reforme ili revolucije koje vode novom dobu obilja i slobode (kao u jeziku tzv. nove ekonomije i slavljeničkog diskursa što okružuje mrežne tvrtke /*network firms*/ i internet).

Da bi podsjetili na štetu koju je ovaj obrat već izazvao, Bourdieu i njegovi kolege su napisali zajedničko djelo naslovljeno *La misere du monde* (na engleski je jezik prevedeno 1999. kao *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society / Teret svijeta: Socijalna patnja u suvremenom društvu*) čiji je cilj bio natjerati političare da pažnju obrate na ono što je u francuskom društvu bilo skriveno pod zavaravajućim optimizmom javne retorike. Takva vrsta knjige stoga ima svojevrsnu negativnu intelektualnu ulogu čiji je cilj, da ponovno citiramo Bourdieua, "proizvesti i širiti sredstva obrane od simboličke dominacije koja se u sve većoj mjeri oslanja na autoritet znanosti", ili na stručnost ili na ideju nacionalnog jedinstva,

* Popularna britanska lutkarska predstava za djecu s grbavcem Punchom i njegovom ženom Judy. Obilježava je grubo, *slapstick* humor. U predstavi se Punch obično svađa sa svojom ženom, tuče nju i djecu, a ponekad je i ubija. Uvijek se, čak i nakon suđenja, nekažnjeno izvuče. (op. prev.)

ponosa, povijesti i tradicije kako bi ljude prisilila na pokornost. Očito je da su Indija i Brazil drugačiji od Velike Britanije ili SAD-a, no te često iznimno velike kulturne i ekonomske razlike ne bi smjele prikriti još i veće sličnosti nekih tehnika, a vrlo često i ciljeva, deprivacije i represije koje prisiljavaju ljude na poniznu poslušnost. Trebao bih također dodati da nije uvijek potrebno imati iznimno kompliciranu i razrađenu teoriju pravde da bi se krenulo u intelektualni rat protiv nepravde budući da sada postoji sasvim dostatna međunarodna zalih konvencija, protokola, rezolucija i povelja kojih se nacionalni autoriteti, ako su tome skloni, moraju pridržavati. U istom bih kontekstu pomislio da je gotovo imbecilno zauzeti se za ultrapostmodernu poziciju (poput Richarda Rortya koji vodi svoju prividnu borbu s nekom nejasnom stvari koju prezirno naziva "akademska ljevicom") i, suočavajući se s etničkim čišćenjem ili genocidom, kakav se događa danas u Iraku, ili s bilo kojim od zala mučenja, cenzure, gladi, neznanja (koje je većinom stvorio čovjek, a ne Bog), tvrditi da su ljudska prava "kulturne stvari" tako da, kada su prekršena, zapravo nemaju status kojeg im pripisuju takvi grubo fundacionalisti (*foundationalists*), u koje se i ja ubrajam, koji smatraju da su ta prava jednako stvarna kao i sve drugo.

Svi intelektualci imaju neko upotrebljivo razumijevanje ili skicu globalnog sustava (u najvećoj mjeri zahvaljujući svjetskim i regionalnim povjesničarima poput Immanuela Wallersteina, Anouara Abdel-Maleka, J.M. Blauta, Janet Abu-Lughod, Petera Grana, Alija Mazruia, Williama McNeilla), no do borbe za pobjedu (kao u Seattleu ili Genovi) ili čak do same pobjede može se doći tek nakon izravna susreta s nekim određenim prostorom, ili konfiguracijom. O ovakvim stvarima postoje izvrsni zapisi u raznim esejima Brucea Robbinsa (*Feeling Global: Internationalism in Distress /Osjećaj globalnog: Internacionalizam u nevolji/*, 1999), Timothyja Brennana (*At Home in the World: Cosmopolitanism Now /Kod kuće u svijetu: Kozmopolitizam danas/*, 1997) i Neila Lazarusa (*Nationalism and Cultural Practice in the Postcolonial World /Nacionalizam i kulturna praksa u postkolonijalnom svijetu/*, 1999). Ove su knjige vrlo svjesno teritorijalno oblikovane i obilježava ih iznimna strukturna isprepletenost koja zapravo predstavlja skicu kritičkog (i borbenog) intelektualčevog shvaćanja današnjeg svijeta prikazanog kroz epizode ili čak i fragmente veće slike. Njihovo, a i ne samo njihovo, djelo sastoji se u nastojanju da se te epizode i fragmenti sakupe. Oni predlažu mapu iskustava koja bi prije dvadeset godina bila nejasna, možda čak i nevidljiva, ali koja se danas, u razdoblju poslije klasičnih imperija, kraja hladnog rata, rušenja socijalističkih i nesvrstanih blokova i dijalektike što ga globalizirajuće doba unosi u odnose Sjevera i Juga, više ne mogu isključivati ni iz kulturalnih studija ni iz ponešto eteričnih domena humanističkih disciplina.

Spomenuo sam nekoliko imena ne samo da bi naznačio značaj njihovih doprinosa, nego i da bi pomoću njih preskočio neke druge stvari i direktno krenuo na konkretna područja kolektivne zabrinutosti u kojima, da posljednji put citiramo Bourdieua, postoji mogućnost "kolektivnog izuma". On primjećuje da je stoga čitavom zdanju kritičke misli potrebna rekonstrukcija. No, nju ne može izvesti ni, kao što su to mislili neki u prošlosti, jedan veliki intelektualac, vrhunski i izvanredan mislilac, niti autorizirani glasnogovornik neke grupe ili institucije za koju se pretpostavlja da govori u ime onih bez glasa ili udruženja, stranke itd. Upravo ovdje kolektivni intelektualac (što je Bourdieuov naziv za pojedince čija istraživanja i sudjelovanja u općim pitanjima u svom zbroju čine svojevrsan *ad hoc* kolektiv) može imati nezamjenjivu ulogu pomažući stvaranje društvenih uvjeta za kolektivnu proizvodnju realističnih utopija.

U svom čitanju ovih stvari nastojim naglasiti da ne postoji neki veliki plan ili nacrt ili velika teorija o tome što intelektualci mogu napraviti, a ne postoji ni neka utopijska telelogija prema kojoj bi se ljudska povijest kretala. Stoga se ciljevi izumljuju ili inventiraju (sukladno doslovnoj upotrebi latinske riječi *inventio* koju su retoričari koristili kako bi naglasili ponovno nalaženje ili stvaranje na temelju već postojećeg, što je suprotno romantičnoj upotrebi te riječi kao nečeg što se stvara ni iz čega), odnosno stvaraju se hipoteze o boljoj situaciji koje su

utemeljene na poznatim povijesnim i društvenim činjenicama.

Usljed toga intelektualci mogu djelovati na mnogim bojištima, na mnogim mjestima i mnogim stilovima čime se održava i osjećaj suprotstavljanja i osjećaj angažiranog sudjelovanja. Stoga i film i fotografija, pa čak i glazba, mogu zajedno s umjetnošću pisanja činiti aspekte ove aktivnosti. Mi kao intelektualci ne trebamo samo definirati situaciju, već trebamo uočiti i mogućnost za aktivnu intervenciju, bez obzira bi li je onda mi sami iskoristili, ili pak odali priznanje onima koju su već djelovali i djeluju. Provincijalizam starog kova, primjerice “ja sam književni stručnjak koji se bavi Engleskom 17. stoljeća”, sam sebe isključuje te se, iskreno rečeno, doima nezanimljivo i nepotrebno uškopljeno. Treba pretpostaviti da, iako nitko ne može znati ili moći sve, uvijek mora biti moguće uočiti elemente borbe ili napetost ili neki problem u našoj blizini kojeg se može dijalektički razjasniti, kao i osjetiti da i drugi ljudi imaju slične interese i da rade na našem zajedničkom projektu.

U nedavnoj knjizi Adama Philllipsa *Darwin's Worms (Darwinovi crvi)* naišao sam na nešto što mi se učinilo kao izvanredno nadahnjujuća paralela s ovim što želim reći. Naime, u toj se knjizi govori kako je pažnja koju je Darwin čitavog svog života posvećivao priprostim crvu otkrila da, i bez nužnog sagledavanja cjeline, postoje ogromne mogućnosti za izražavanje i raznolikosti i samog ustroja prirode. Time je Darwinov rad o crvima zamijenio “mit stvaranja sekularnim mitom o održavanju”. Postoji li neki netrivialni način generaliziranja o tome gdje se i u kojem obliku takve borbe danas događaju? Ograničit ću se da kažem nešto malo o samo tri, od kojih svaka pruža iznimne mogućnosti za intelektualnu intervenciju i razjašnjenje.

Prvo, treba zaštititi prošlost i preduhitriti njen nestanak, a zbog vrtoglavosti promjena, preoblikovanja tradicije i pojednostavljenog i grubog pročišćavanja povijesti ovo čini sam temelj natjecanja što ga Benjamin Barber (pomalo preširoko) opisuje kao “džihad protiv McSvijeta”. Prva je intelektualčeva uloga predstaviti alternativne naracije i povijesna gledišta drugačija od onih kojima se služe oni koji se bore u ime službenog sjećanja i nacionalnog identiteta te koji su skloni korištenju lažnih jedinstava, manipulaciji demoniziranim ili iskrivljenim reprezentacijama neželjenih i/ili isključenih populacija, kao i širenju herojskih himni kojima bi trebalo pomesti sve pred njima. Barem od Nietzschea se pisanje povijesti i akumulacija sjećanja na mnoge načine smatra jednim od esencijalnih temelja moći kojima se ona vodi u svojim strategijama i preko kojih bilježi svoj napredak. Pogledajte, na primjer, stravičnu eksploataciju patnji iz prošlosti koju u svojim prikazima uporabe holokausta opisuju Tom Segev, Peter Novick i Norman Finkelstein ili, ako želimo ostati u području povijesnih reparacija, zlonamjerno izobličavanje, komadanje i krivo memoriranje značajnih povijesnih iskustava čiji današnji lobiji nisu bili dovoljno moćni, pa su ona odbacivana ili omalovažavana. Danas trebamo otrežnjene i razborite povijesti čija je mnogostrukost i kompleksnost očevidna bez da dovodi do zaključka da se povijest impersonalno kreće prema naprijed poštujući jedino zakone božanskog ili moćnog.

Drugo, nastoje se intelektualnim radom umjesto bojnih polja stvoriti polja supostojanja. Dekolonizacija nas može mnogo toga naučiti. Prvo, da koliko god da su oslobađajući ciljevi bili plemeniti, nisu dovoljno često spriječili da kolonijalne režime zamijene represivni nacionalistički. Drugo, unatoč pokušajima retorike pokreta nesvrstanih, sam se proces gotovo odmah našao usred hladnog rata. I treće, mala je akademska industrija minimalizirala i čak trivijalizirala taj proces pretvarajući ga u dvosmisleno natjecanje između neodlučnih suparnika.

Treće, mnogi se od nas osjećaju uključenim u razne borbe za pravdu i ljudska prava, ali našem angažmanu treba dodati element koji naglašava potrebu za redistribucijom resursa i koji se zalaže za teoretski imperativ nasuprot ogromnim akumulacijama moći i kapitala koji u tolikoj mjeri izobličavaju ljudski život. Mir ne može postojati bez jednakosti. Ovu intelektualnu vrijednost očajnički treba neprestano ponavljati, pokazivati i ojačavati. Sama riječ “mir” je u svojoj zavodljivosti okružena, zapravo preplavljena umiljavanjima izraženim kroz odobravanja,

neupitno hvaljenje i sentimentalno prihvaćanje. Međunarodni mediji (kao što su to nedavno uradili i s odobrenim ratovima u Iraku i na Kosovu) nekritički naglašavaju, ukrašavaju te bez ikakvog propitivanja prenose sve ovo ogromnoj publici za koju su mir i rat samo spektakli za uživanje i trenutnu konzumaciju. Za raščlanjivanje riječi poput "rata" i "mira" te za povratak onog što su moćni odlučili ispustiti iz mirovnog procesa u središte pažnje je potrebno mnogo više hrabrosti, rada i znanja, nego za pisanje preskriptivnih članaka za "liberale" a la Michael Ignatieff kojima se poziva na još destrukcije i smrti udaljenih civila. Intelektualac bi, iznoseći svoj protudiskurs koji ne dopušta savjesti da pogleda na drugu stranu ili zaspri, mogao biti neka vrsta protusjećanja. Kao što je to rekao dr. Johnson, za samokorekciju je najbolje da osobu o kojoj raspravljate, u ovom slučaju osobu na koju će padati bombe, zamislite kako vas čita u vašoj prisutnosti.

Ipak, kao što ni povijest nikad nije završena ili potpuna, tako se ni neke potpune suprotnosti ne mogu pomiriti, transcendirati, niti zapravo pretvoriti u neku vrstu više, zasigurno plemenitije sinteze. Kao meni osobno najbliži primjer naveo bih borbu za Palestinu koja se, kao što sam to oduvijek vjerovao, ne može jednostavno riješiti tehničkim i u konačnici kućepaziteljskim geografskim preuređivanjem koje bi potjeranim Palestincima dalo pravo (kakvo god već bilo) da žive na otprilike 20% svoje zemlje koja bi k tome bila u potpunosti okružena i ovisna o Izraelu. S druge strane, ne bi bilo moralno prihvatljivo ni zahtijevati od Izraelaca da se povuku s prostora čitave bivše Palestine i današnjeg Izraela te ponovno postanu izbjeglice poput Palestinaca. Bez obzira koliko pokušavao naći izlaz iz ove slijepe ulice, ne mogu to uraditi budući da se ovdje ne radi o laganom pitanju ispravnog protiv pogrešnog. Ne može biti ispravno čitavom narodu oduzeti njegovu zemlju i naslijeđe kao ni gušiti i ubijati ih, što Izrael radi već 34 godine svoje okupacije. No, i Židovi su ono što sam nazvao zajednicom patnje i nose sa sobom naslijeđe velike tragedije. Ipak, za razliku od Zeeva Sternhella, ne mogu se složiti da je osvajanje Palestine bilo nužno - ta ideja vrijeđa osjećaj prave palestinske boli koja je na svoj način također tragična.

Preklapajuća, a ipak nepomirljiva iskustva zahtijevaju od intelektualca snagu da kaže što je pred nama, na gotovo jednak način na koji Adorno, kroz svoj rad o glazbi, ustraje da se suvremena glazba nikad ne može pomiriti s društvom koje ju je stvorilo, ali, u svom intenzivnom i često očajnički vještom obliku i sadržaju, glazba može djelovati kao nijemi svjedok nečovječnosti koja nas okružuje. Po Adornu je svaka asimilacija pojedinačnog glazbenog djela od strane njegove socijalne okoline lažna. Završavam s mišlju da se intelektualčev provizorni dom nalazi u području zahtjevnog, otpornog i nekompromisne umjetnosti u koju se nitko (na žalost!) ne može povući niti može u njoj tražiti rješenja. No, samo u ovom nesigurnom području izgnanstva se može po prvi put uistinu shvatiti koliko je teško razumjeti ono što se ne može zahvatiti mislima, a onda ipak krenuti dalje i svejedno pokušati.

